

2006/2. szám

Geopolitikai Tanács Közhasznú Alapítvány

Műhelymunkák

A NATO és Oroszország együttműködése

Réthy Sándor

Bevezetés

Manfred Wörner egykori NATO főtitkár gyakran emlegette: ha valaki neki azt mondja 1988-ban, hogy alig négy év múlva olyan tanácskozásokon fog elnökölni, ahol a független Oroszország külügyminisztere lesz az egyik legfontosabb résztvevő, nos akkor az illetőt bizonyára pszichiátria szakrendelésre küldte volna. Mára az ilyen típusú rendezvények annyira mindennapossá váltak, hogy sokan már-már elfelejtik milyen óriási változások történtek a világban és a NATO-orosz viszonyban az elmúlt másfél évtizedben.

Bár a két fél kapcsolatai továbbra sem tekinthetők ideálisnak vagy problémamentesnek, azonban mind a NATO tagállamok, mind Oroszország közvéleménye tisztában van az-
zal, hogy a XXI. század kihívásaira csak közös válasz adható. A hidegháború és az ideológiai konfrontáció befejeződését követően ugyanis világossá vált, hogy a biztonság erősítése az új körülmények között semmiképpen sem tekinthető egy olyan egykapus játéknak, amikor egy vagy több ország biztonsági kondícióinak javulása automatikusan a fenyegetettség növekedését jelentené más országok számára.

A mai Európában a biztonság valóban kollektív erőfeszítések eredményeképpen növelhető, s Oroszország immáron kiemelkedően fontos szereplője a biztonság fenntartásának a kontinensen és a világban. Az ország méretei, a lakosság száma, gazdasági, politikai és katonai potenciálja valósággal predesztinálja erre a szerepre, éppen ezért az Oroszországi Föderáció komoly felelősséggel is bír a biztonság megteremtése terén.

Jelen tanulmány a NATO-orosz együttműködés fejlődését kívánja bemutatni a kezdetektől napjainkig. Az anyag négy fejezetre tagozódik: először számbavesszük a múlt ma is érzékelhető terheit, ezután a kapcsolatok kezdeteiről, illetve válságos időszakairól szólunk, s végül a terjedelem biztosította korlátokon belül az együttműködés jelenlegi és perspektivikus formáit elemezzük. A tanulmány a kapcsolatok elmúlt évtizedben tapasztalható hullámváltozását igyekszik összekötni a világpolitika és az orosz belpolitika fejleményeivel is – olvasóink majd megítélik, hogy ez mennyire sikerült.

1. A múlt terhei

Bár Mihail Gorbacsov hatalomra kerülése, a peresztrojka és a glasznuty meghirdetése óta már több mint két évtized, a Szovjetunió felbomlása és a független Oroszország létrejötte óta közel másfél évtized telt el, a NATO és a Varsói Szerződés, különösen annak fő ereje a Szovjetunió közötti szembenállásból, a hidegháború következményeiből adódó terhek mind a mai napig erőteljesen éreztetik hatásukat.

Amint az közismert, a két egymással ellenséges katonai-politikai szervezet, a NATO és a Varsói Szerződés, illetve az USA és a Szovjetunió nyilvánosságra került katonai doktrínája, bár nem nevezte meg egyértelműen az ellenséget, de a szöveg-környezetből és a megfogalmazásból ítélve nyilvánvalóvá tette, hogy mindét oldal a másikat tekintette a világ-békére leselkedő legfontosabb veszélynek, gondosan követte annak minden egyes lépését, s ha a világ bármely pontján az ellenlábás aktivitását vélte felfedezni, haladéktalanul reagált rá.

A múlt terhei értékelésünk szerint mind a mai napig három kiemelkedően fontos aspektusban éreztetik hatásukat: a politikai-gazdasági, a katonai-haditechnikai szférában, valamint a társadalomlélektan területén.

A nyugati világ, köztük a NATO, mindenekelőtt az Egyesült Államok és Németország az elmúlt 10-15 évben számos alkalommal adta tanújelét annak, hogy méltányolja az orosz vezetés, illetve az orosz társadalom egészének erőfeszítéseit a piactgazdasági viszonyok megteremtése, a szabadságjogok biztosítása, a demokrácia erősítése érdekében, ugyanakkor kisebb-nagyobb válságok, vitás szituációk esetén a nyugati politikusokban, akik persze egyben magánemberként nem függetleníthetik magukat a társadalomlélektani hatásoktól, mindig fel-támad a gyanú: hátha Oroszország ennek révén akarja visszanyerni a Szovjetunió korábbi világpolitikai befolyását, szándékai nem őszinték, kivárára, időnyerésre játszik stb. Ilyen tendenciákat, ezzel kapcsolatos véleményeket megfigyelhattunk a csecsen válságok esetében, ahol a nyugati világ nem fogadja el, hogy terroristák ellen folyik a harc, a balkáni háborúk idején, ahol miközben elsősorban partnernek tekintették Oroszországot, pánszláv tendenciákat véltek felfedezni, a NATO bővítéseinél, amikor az orosz érveket érdemben nem kontrázták stb.

Persze az orosz politikai elit szintén nem mentes a nyomasztó örökségtől, sőt ... Egy közkeletű, számos vezető orosz internetes újság által idézett mondás szerint „amíg régen a zsidók, addig ma Amerika minden baj okozója”. Ennek megfelelően bármi történik a világban

az Amerikának, a terjeszkedő NATO-nak köszönhető, s hiába egyre szorosabb a NATO-orosz együttműködés, folyamatosan résen kell lenni, mivel a nyugati világ Oroszország periferiára szorításában érdekelt – hangoztatják mind a mai napig meglehetősen sokan és nagy hangerővel.

Katonai-haditechnikai téren a nyilvánvaló egymásrautaltság ellenére (a következő fejezetekben szólunk erről) a bizalmatlanság mind a mai napig fennmaradt. Így például még mindig viszonylag hosszú azon objektumok jegyzéke, amelyek a másik fél számára szupertitkosnak minősülnek, miközben szakemberek széles köre mutat rá arra, hogy ezek többsége a műholdas és az ügynöki felderítés eredményeképpen már 30 évvel ezelőtt is ismert volt a lehető legszélesebb körben.

Véleményünk szerint ugyanakkor, amíg a múlt öröksége politikai és katonai téren egyre kevésbé fogja éreztetni hatását, addig a társadalomlélektan mélyrétegeiben a másik fél cselekedetei iránti bizalmatlanság még hosszú ideig fennmarad. Oroszország esetében egy sajátos tényezőt külön is figyelembe kell venni. Amíg Közép-Kelet-Európa országaiba a kommunista rendszer a Vörös Hadsereg szuronyain érkezett, addig a Szovjetunióban a hét évtizeden át regnáló rezsim belső, gyakorta véres harcok eredményeként, nem külső kényszer hatására jött létre, éppen ezért a megszokott rend összeomlása sokak számára egyben személyes tragédiát is jelentett.

Érdekes módon a történelem tényei bizonyítják azt, hogy miközben rendkívül sikeres volt a másik fél mumusként való beállítása, addig a hidegháború időszakában mind a NATO, mind pedig a Szovjetunió messzemenően tartózkodott attól, hogy végsőkéig kiélezze a helyzetet és felidézze az atomháború közvetlen veszélyét.

Függetlenül attól, hogy Sztálin, Hruscsov vagy Brezsnyev állt a szovjet állam élén, válsághelyzetben mindig visszakoztak, soha nem lépték át a Rubicont (lásd berlini válságok, karibi válságok, közel-keleti háborúk stb.). Az amerikai vezetés, s vele teljes összhangban a NATO vezérkara még a látszatát is kerülte annak, hogy a Szovjetunió megtámadására készülne: a nyugati hadgyakorlatok például soha nem a szovjet határ irányába, hanem attól távolodva zajlottak, a NATO egyetlen alkalommal sem gyakorolta az ún. tömeges légicsapást, amely elhárítására a Varsói Szerződés légvédelme évtizedeken át készült. Ennek ellenére mindkét országban a társadalmi tudat őrzi azt, hogy nem oly régen „a szembenálló fél a mi elpusztításunkra készült”¹.

¹ Jelen sorok szerzője egyrészt személyes tanúja a terhes örökség napi megnyilvánulásainak, másrészt pedig jól emlékszik a közelmúltra, s ezért megérti a még meglévő gyanakvást. Közvetlenül az

S végül, de nem utolsósorban nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a világpolitika realitásai és a geopolitikai szükségszerűségek szintén hozzájárulnak a múltból eredő negatív érzelmek továbbéléséhez.

Közép-Kelet-Európa országai gazdasági-politikai transzformációjuk egyik legfontosabb célkitűzésének tekintették olyan viszonyok megteremtését, amelyek biztosíthatják a régió euroatlanti integrációját. Mára elmondható, hogy az érintett államok óriási többsége a NATO és az EU tagjává vált vagy azzá lesz a közeljövőben, s ez óhatatlanul feszültségeket generál a NATO-orosz viszonyban is, hiszen még élnek, s részben aktívak, de legalábbis médiaképesek a múlt azon szereplői, akik az „ebből eredő veszélyekre” folyamatosan figyelmeztetik az orosz társadalmat.

Természetesen szinte állandóan jelen vannak a világban azok a kisebb-nagyobb válságok is, amelyek akár még 20 évvel ezelőtt is a szovjet-amerikai szembenállás terepei lettek volna. Nyilvánvaló, hogy szinte függetlenül az elitek akaratától széles társadalmi körben él az a meggyőződés, hogy csínján kell bánni az együttműködéssel, mivel a másik fél reakcióit még mindig nem lehet kiszámítani.

A fentieket összefoglalva az a véleményünk, hogy a múlt terhei még viszonylag hosszú ideig nehezíteni fogják a NATO-orosz együttműködést, de a kölcsönös egymásrautaltság, különösen ami az érintett országok gazdasági együttműködését, nemzetközi terrorizmus elleni közös fellépését, békefenntartásban betöltött szerepét illeti, előbb-utóbb olyan helyzetet teremthet, amelyben a szembenállás hívei, hasonlóan Nyugat-Európa számos, történelmi sérelemre hivatkozó, szélsőséges követeléseket is megfogalmazó mozgalmához (pl. szudéta németek) a perifériára szorulnak, egyre jelentéktelenebbé válnak, beleszólásuk mind kisebb lesz a világ ügyeibe.

1997. évi NATO-bővítésről határozó párizsi csúcs előtt, 1997 júniusában egy NATO-továbbképzés résztvevője voltam Rómában. A jelen lévő amerikai tartalékos tiszteket - hadnagytól tábornokig bezárólag - összesen egy kérdés izgatta: vajon mit fog Oroszország szólni három volt szövetségese NATO-ba történő meghívásához. Közülük senkinek sem jutott eszébe, hogy Oroszország csak jogutódja a Szovjetunióknak, de nem annak politikáját folytatja, a három visegrádi ország nem Oroszország, hanem a Szovjetunió szövetségese volt stb.

A 70-es évek során szovjet katonai egyetem hallgatójaként harcászat tantárgy keretében bizony mi is „lebombáztuk” a nagy olaszországi légibázisokat, a „tömeges légicsapásra” válaszul a térképen a földdel tettük egyenlővé Avianot, Tarvisiot és még számos más települést. Nyilvánvaló, hogy még nem egy generációnyi időnek kell eltelti ahhoz, hogy ezek az emlékek átkerüljenek a történelemkönyvek lapjaira.

2. A kezdetek

Orosz belpolitikai helyzet, ennek következményei a NATO-val fenntartott kapcsolatokra

Az 1992 januárjában függetlenné vált Oroszországban rendkívül sajátos, a közép-kelet-európai térségben merőben szokatlan hatalmi struktúra jött létre. A törvényhozói hatalmat a még 1991-ben szovjet törvények alapján megválasztott, Jelcin elnökhöz eleinte lojális, állandóan ülésező Legfelsőbb Tanács, illetve az időről időre összehívott, szuperparlamentként funkcionáló ún. Népképviselők Kongresszusa képviselte.

A végrehajtó hatalom az erős elnöki rendszer elveit szem előtt tartva épült ki, a minisztériumokat képletesen 3 részre osztották, az első blokkba a gazdaságért felelős, a másodikba „Oroszország újjászületésén” munkálkodó, míg a harmadikba az elnök közvetlen felügyelete alá tartozó tárcák (pl. külügy, rendvédelmi szervek stb.) tartoztak.

A gazdasági blokk hangadó képviselői, így többek között Gajdar első miniszterelnök helyettes, aki 2002 júliusától mb. miniszterelnök lett, Nyecsajev gazdasági miniszter, Aven külkereskedelmi miniszter az EU-val való minél szorosabb, lehetőség szerint intézményesített kapcsolatokat szorgalmazták, s éppen ezért a NATO-val történő minél szívélyesebb viszony kialakítása mellett törek lándzsát.

A belpolitikai helyzetet, az 1992 januárjában indított, óvatosan reformnak nevezett, a valóságban azonban a sokkterápia számos elemét felvonultató gazdasági rendszerváltó program erőteljesen befolyásolta, s ezt a körülményt az orosz vezetés szintén nem hagyhatta figyelmen kívül.

Az orosz hatalmi közeg egészére azonban a gazdasági elitnél óvatosabb megközelítés volt jellemző, s ez érintette a NATO kapcsolatokat is. Az óvatosság véleményünk szerint érthető volt, mivel az oroszországi transzformáció induló körülményeit tekintve példátlan, egy-szeri és megismételhetetlen jelenségnek tekinthető. A világban vezettek már be sokkterápiát az oroszországihoz hasonlóan szinte katonai módszerekkel (pl. Izraelben a 70-es években), a gyökeres fordulat nem ismeretlen K-elet-Európában sem, azonban Oroszországban az ebből eredő problémák nem pusztán koncentráltan jelentkeztek, hanem a legszélesebb társadalom számára egy addig elképzelhetetlen paradigmaváltást is szimbolizáltak, amely két súlyos tényhez köthető.

- Oroszországra a szocialista gazdasági rendszert nem kívülről kényszerítették rá, hanem annak kiépítésében és működtetésében a szovjet emberek százmilliói, köszönhetően a hatásos és hatékony propagandának, nem minden lelkesedés nélkül vettek részt. Ezért az 1992 januárjában beindított változások nemcsak gazdasági, hanem lélektani-mentális sokkot is okoztak a társadalom nagyobb részében.
- A valódi rendszerváltozás kezdete egybeesett a Szovjetunió felbomlásával, ami számos pótlólagos nehézséget okozott. Az új orosz államiság megteremtése, az újonnan létrejött független államokkal, a volt szovjet tagköztársaságokkal való civilizált kapcsolatok kialakítása, s mindenekelőtt a határokon túl rekedt közel 30 millió orosz nemzetiségű volt szovjet állampolgárról való valamilyen fokú gondoskodás mind-mind olyan problémát jelentett, amelyek nagyban szűkítették az orosz vezetés mozgásterét a döntések meghozatalakor.

1992-ben a reformok megindulását követően alig néhány hónappal, hivatkozva a romló gazdasági helyzetre, a hatalom ellenzéke, mindenekelőtt az OF Kommunista Pártjához köthető erők szinte példátlan támadást indítottak a jecini adminisztráció ellen. Ilyen körülmények között talán érthetővé válik, hogy miért különbözött oly jelentősen az orosz vezetés kikapintható valós szándéka az EU és a NATO kapcsolatok erősítésére a médiában nyomon követhető – ezzel sok tekintetben ellentétes - kommunikációtól.

Amint azt a következőkben bizonyítani fogjuk Oroszország már a kezdetektől fogva erősen rá volt utalva a NATO országokkal fenntartott kereskedelmi-gazdasági kapcsolatokra, s ezt a körülményt is mindenkor gondosan mérlegelni kellett az orosz vezetésnek.

Belpolitikai szempontból a jecini vezetés súlyos dilemma előtt állt: a NATO-val, illetve a NATO-t alkotó országokkal úgy kellett alakítsa kapcsolatait, hogy miközben erőt demonstrál „befelé”, megkísérli fenntartani a nagyhatalmiság látszatát, eközben – nem feledve függő helyzetét – együttműködésre törekszik „kifelé”, nem utolsósorban a MARO tagországokkal, bizonyítja jó szándékát, elkötelezettségét a széleskörű együttműködésre.

Ez a kettősség az elmúlt másfél évtized során végig fennmaradt. Bár az orosz társadalom mára már sokat fejlődött a 90-es évek elejéhez képest, az előző fejezetben említett társadalomlélektani okokból még mindig lehetetlen lenne a NATO-val fenntartott kapcsolatokban egy olyan 180 fokos fordulatot végrehajtani, mint amelyre a kelet-közép-európai országok kivétel nélkül készek és képesek voltak.

Szükségszerű egymásrautaltság

Mind az orosz vezetés, mind a NATO, mint szervezet, mind pedig az egyes tagállamok kezdettől fogva tudatában voltak annak, hogy a kétoldalú kapcsolatok fejlesztése, kiszélesítése és elmélyítése olyan objektív szükségszerűség, amelynek reálisan nincs alternatívája. Orosz részről ezt a külkereskedelem adatai egyértelműen bizonyítják. Az egyszerűség kedvéért a NATO-EU kereskedelem adatait mutatjuk be, amennyiben a számokból levonnánk a nem NATO tagországokat, viszont hozzáadnánk az USA-t, Kanadát és Törökországot az összkép nemigen változna.

1. sz. táblázat

Oroszország külkereskedelme országcsoportok szerinti bontásban

(1994-1996, %)

	Export			Import		
	1994	1995	1996	1994	1995	1996
FÁK-on kívül	77,7	81,4	81,5	73,3	71,0	68,6
EU 15	35,2	33,6	32,2	39,8	38,6	34,5
EFTA	6,2	4,8	4,8	1,7	1,8	1,7
Közép- és Kelet Európa	11,8	13,7	14,8	10,3	11,0	8,6
Baltikum	2,7	2,9	3,1	1,7	2,3	1,4
Egyéb OECD	10,9	11,9	11,3	10,5	9,5	11,0
Egyéb	10,9	14,5	15,3	9,3	7,8	11,4
FÁK	22,3	18,6	18,5	26,7	29,0	31,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Orosz Vámstatisztika

Bár hivatalos statisztika az 1992-1993-as évekre vonatkozóan megfelelő bontásban nem áll rendelkezésre, azonban tudható, hogy Oroszország az elmúlt másfél évtizedben végig folyamatosan erőteljesen függött a NATO államokkal, az EU-val, illetve a nemzetközi pénzügyi szervezetekkel fenntartott kapcsolataitól.

A NATO tagállamok jelenleg az orosz külkereskedelmi forgalom több mint 50%-át adják, s ha a 2007-re, az EU bővítés újabb köre utáni helyzetre vonatkozó prognózist is figye-

lembe vesszük, úgy nyilvánvaló, hogy orosz részről a NATO-val szemben folytatott tartósan konfrontatív politika jobbik esetben csak megakasztaná az ország lendületes gazdasági növekedését, rosszabb esetben azonnali válsághelyzetet teremtené. Ennek fényében érthető, hogy mára az orosz parlamentben még a legszélsőségesebb politikai erők sem kérdőjelezik meg a NATO-val fenntartott „konstruktív” kapcsolatok létjogosultságát, bár természetesen e közben alapvető különbség mutatkozik a liberális, illetve a nacionalista-populista álláspont között.

A fejlett országok, élükön a NATO tagállamokkal és az EU-val, mint szerevezettel a kezdetektől hangsúlyozzák, hogy Oroszországot komoly, perspektivikus és egyenrangú partnernek tekintik. Az elmúlt közel másfél évtized eseményei azt bizonyítják, hogy a nyugati világ törekvéseiben egyidejűleg számos prioritást igyekszik összehangolni.

- Továbbra is komolyan veszik Oroszországot, mint atomhatalommal bíró világpolitikai tényezőt, sőt az 1992-1995. közötti időszak eseményei azt is bizonyítják, hogy amerikai és NATO megítélés szerint a világ számára az a biztonságosabb, ha a posztszovjet térség atomfegyverei egy kézben, Oroszországban összpontosulnak.
- Oroszország mára Nyugat-Európa egyik legfontosabb energiahordozó szállítójává vált, s 2001. szeptember 11-ét követően az orosz kőolaj- és földgázszállítások stratégiai jelentősége erőteljesen felértékelődött. A NATO-nak már csak ezért sem közömbös az orosz gazdasági-társadalmi helyzet alakulása, mivel ez közvetlen hatással lehet a világpolitikai folyamatokra is.
- A NATO tagállamok mindenképp előtt a két vezető hatalom, az USA és Németország, Oroszországot olyan potenciális piacnak tekinti, amely esetében a befektetések megtérülésére hosszabb időt kell várni, ezért a stabilitás biztosítása nem tekinthető egyszerű kampány feladatnak.
- A világpolitika realitásaiból kiindulva Oroszország szerepe nő a nemzetközi válságok kezelésében is. A nemzetközi terrorizmus elleni harc új jelenséggel gazdagította a NATO-orosz együttműködést: hosszú évtizedek szembenállása után mára közös ellenséggel kell felvenni a harcot, ez pedig politikailag, katonailag és technikailag is összehangolt műveletsort követel meg.

Az elmúlt időszak eseményei egyben azt is jelzik, hogy mindezeket a prioritásokat a fejlett országok, a NATO és az EU, mint szervezet, úgy igyekszik megvalósítani, hogy közben az oroszországi belső helyzetet a demokrácia, az emberi szabadságjogok és a piacgazdasági reformok kiszélesítése irányába tolja el. Értékelésünk szerint a kölcsönös gazdasági szük-

ségszerúségek azt valószínűsítik, hogy viták, engedmények és kölcsönös kompromisszumok árán ez a folyamat a NATO-orosz kapcsolatok további erősödéséhez vezethet.

A békepartnerség az első fontos szerződéses kapcsolat NATO és Oroszország között

A kelet-közép-európai rendszerváltás a fejlett országokat nem könnyen feloldható stratégiai dilemma elé állította. Miközben az európai gazdasági integráció, a világméretekben erősödő globalizáció kihívásai önmagukban is óriási erőfeszítéseket és számottevő forrásokat követeltek meg, addig a kelet-közép-európai országok euro-atlanti integrációs törekvései, bár politikailag teljesen érthetőek voltak, rövid távon további forrásigényeket támasztottak.

Oroszország ebben a folyamatban rendkívül sajátos szerepet játszott. Az nyilvánvaló volt a kezdetektől fogva, hogy egyrészt belátható időn belül nem lesz tagja sem az EU-nak, sem a NATO-nak (sőt azt is látjuk, hogy a WTO tagság sem egyszerű egy ilyen óriási ország esetében), ugyanakkor számolni kellett az orosz reakcióval, amely az érintett szervezetek kelet-közép-európai országokkal történő kibővítése kapcsán merülhetett fel.

Értékelésünk szerint az 1993-ban hivatalba lépő Clinton adminisztráció párhuzamosan az EU Oroszország politikájával, olyan utat választott, amely egy évtizeddel az események után optimálisnak minősíthető. Érzékelve az egyre erősödő nyomást a kelet-közép-európai országok részéről az euro-atlanti integráció felgyorsítására, de gondosan elemezve az orosz belpolitikai helyzet változásait is, meghirdette a békepartnerségi programot, amely véleményünk szerint egyszerre több célkitűzést is sikeresen ötvözött.

- A kelet-közép-európai országoknak ez eleinte a kommunikáció szintjén, később a valóságban is a NATO „előszobáját” jelentette.
- Felkínálva Oroszország és a többi utódállam számára a csatlakozás lehetőségét fontos jelzés volt az adott kormányok, illetve a hatalmi elitek számára. Egyidejűleg demonstrálta azt, hogy a nyugati világ „nem kapkodja el” az új jelentkezők felvételét, miközben Oroszországot (és a többi utódállamot) egyenrangú partnernek tekinti.
- A békepartnerségi program egyben azt is szimbolizálta, hogy amennyiben a volt kelet-európai szövetségesek között komolyabb nézeteltérésre, vitára kerülne sor, úgy ez a program megfelelő keretet kínál annak rendezésére is.

A békepartnerség azért is jelentett optimális megoldást a NATO számára, mivel az abban megfogalmazott elvek, illetve az annak nyomán végrehajtott intézkedések teljes össz-

hangban voltak az EU integrációs lépéseivel. Oroszország esetében ez konkrétan azt jelentette, hogy 1994-ben szinte egyidejűleg írta alá az EU-val a Partnerségi és Együttműködési Szerződést (Partnership and Cooperation Agreement – PCA), s csatlakozott – kibővített megállapodást aláírva - a Békepartnerségi Programhoz.

A gondos előkészítő munka eredményeképpen az orosz békepartnerségi megállapodás, illetve a PCA szerződés számos közös kulcselemet tartalmazott.

- A nyugati világ mindkét esetben elfogadta azt az elvet, hogy Oroszország egyedül is egyenrangú partnere lehet az adott szervezeteknek, miközben az együttműködés rész kérdései akár kétoldalú keretek között is megvalósíthatók.
- Mindkét szerződés elsősorban a politikai kapcsolatokra helyezte a hangsúlyt, s eltérően például a többi kelet-európai ország EU-val megkötött társulási szerződésétől, illetve a békepartnerségi programban betöltött szerepétől, kisebb figyelmet szentelt az operatív programoknak.
- Mindkét szerződés hangsúlyosan célul tűzte ki önmaga intézményesülését, azaz rendszeres legmagasabb szintű csúcstalálkozókat írt elő, amelyek a bel- és külvilág számára egyaránt demonstrálhatják azt, hogy egyenrangú felek szerepvállalásáról van szó.
- Mindkét szerződés nyitva hagyta a kapcsolatok további elmélyítésének lehetőségét, bár a konkrétumokat tekintve inkább utalásokat, mint tényeket találunk.

Összességében megállapítható, hogy Oroszország békepartnerségi programhoz való csatlakozása, csakúgy mint a PCA szerződés aláírása olyan távlatos döntés volt, amelyből a felek mind a válságos időszakokban, mind pedig az együttműködés erősödésének periódusai-
ban egyaránt profitálhattak.

3. Válságos időszakok

Jelen fejezet keretében először röviden érintjük azokat, a megítélésünk szerint súlyponti problémákat, amelyek az elmúlt 10-15 évben folyamatosan napirenden vannak a NATO-orosz viszonyban, hol jobban, hol kevésbé terhelik azokat, majd ezt követően kronologikus sorrendben szólunk azokról a konkrét eseményekről is, amelyek változó intenzitású zavarokat okoztak a felek együttműködésében.

Folyamatosan jelenlevő problémák

A Szovjetunió széthullását követő időszak orosz szempontból talán legnehezebben feldolgozható politikai öröksége a határokon túl rekedt **oroszajkú volt szovjet állampolgárok** ügye. Anélkül, hogy akár röviden is ismertetnénk mindazokat a szempontokat és körülményeket, amelyek révén 25-30 millió oroszajkú személy egyik napról a másikra Oroszország határain túl találta magát, jelezni szeretnénk, hogy helyzetük más és más a különböző utódállamokban.

Értékelésünk szerint az orosz kisebbségekkel kapcsolatos NATO (EU, nyugat-európai, amerikai stb.) álláspont nem tekinthető sem következetesnek, sem kidolgozottnak. Oroszország elsősorban a balti államokban, mindenekelőtt Észtországban és Lettországban élő honfitársaikkal szembeni bánásmódot nehezményezi, holott érdekes módon az OF-el hivatalosan jó kapcsolatot ápoló Kazahsztánban, az egyensúlyozó politikát folytató Azerbajdzsánban vagy a diktatórikus berendezkedésű Türkmenisztánban, illetve Üzbegisztánban sem jobb az oroszajkúak helyzete, sőt ... Amíg a balti államokban minden tényleges diszkrimináció ellenére sem csökken az oroszajkúak száma, addig a felsorolt négy közép-ázsiai országból valóságos kivándorlási, menekülési hullám tapasztalható.

A NATO, amely a szervezet, illetve a tagállamok szintjén nem túl erélyesen, de következetesen szóvá teszi a csecsenföldi jogsértéseket, balti szövetségeseit csak általánosságban igyekszik megregulázni, ugyanakkor a közép-ázsiai országokban történő már-már oroszüldözésnek számító eseményekről szinte szó sem ejt a kétoldalú konzultációkon.

A fentieket összegezve azonban megállapítható, hogy az orosz kisebbség ügye, elsősorban a balti államokban, rendkívül érzékeny terület, ami időről időre kisebb miniválságokat produkál, sőt sokszor egész extrém összefüggésekben is megjelenik. Ilyen volt például a közelmúltban Lettországban lezuhant orosz vadászpilóta pilótájának ügye is, ahol az orosz

sajtó arról cikkezett, hogy a pilótát nemzetisége miatt tartják fogva, vagy a kalinyingrádi tranzit, amely esetében az anyaország és az enklávé mesterséges elszigetelését vélték sokan felfedezni, s a példák folytathatók.

A csecsen háborúk ügye, a **Csecsenföldön tapasztalható jogsértések** szintén komoly problémát jelentenek a kétoldalú kapcsolatokban. Orosz részről a terrorizmus elleni harc kérdéseként kívánják kezelni a problémát, a NATO magatartása pedig ebben a kérdésben is ambivalens: miközben – joggal – elítéli a csecsen szakadárok terrorakcióit, addig valódi szabadságharcosoknak kijáró jogokat követel számukra. Jelen tanulmány nem tekinti feladatának, hogy állást foglaljon ebben a bonyolult kérdésben, de bizonyos szempontból az ügy hasonlít a görög-török viszályra: a felek szinte semmiben sem értenek egyet, de mégis egy katonai szervezet tagjai (NATO-orosz viszonylatban szövetségesek).

Kalinyingrád ügye külön kiemelés érdemel. Az orosz vezetés, de maga a régió is minden eszközzel azt igyekszik bizonyítani, hogy „Kalinyingrád Oroszország része és az is marad”, miközben a helyi illetékesek, jelen sorok szerzőjével készített interjúk alapján, egyrészt mind a mai napig lelkiismeretfurdalást éreznek a körzet „némettelenítése” miatt (az utolsó német családot 1952-ben deportálták), a régió fejlesztését félszívvel végzik, mivel egyáltalán nem biztosak abban, hogy valamilyen nagyhatalmi alku következtében nem fog megváltozni a terület jogállása.

Németország rendkívül óvatos: az orosz régiókban nagyon aktív német üzletemberek bár jelen vannak Kalinyingrádban, számuk és befolyásuk elmarad a lengyel konkurenciától, a hivatalos német állami politika pedig minden gesztusával azt hangsúlyozza, hogy el kívánja kerülni a területi revizionizmusnak még a látszatát is. Így például a város fennállásának 750. éves évfordulója alkalmából rendezett ünnepségeken hivatalos német delegáció nem képviselte magát.

Az **atomfegyverek, mint elrettentő eszközök problematikája** szintén időről időre megjelenik a NATO-orosz viszonylatban is. Amíg a NATO illetékesei a megoldást az atomfegyverek számának és területi elterjedtségének szignifikáns csökkentésében, addig az orosz vezetés az atomhatalmi státusz fenntartásában, az „atomhatalmak klubja” együttműködésének erősítésében, sőt akár a „terrorista országokkal” szemben követett fékmentes politika folytatásában látja. A téma súlyát és látenszen problémás jellegét jelzi, hogy a kérdés szinte minden NATO-orosz magas szintű találkozón szóba kerül, ahol a felek nem kritizálva a másikat, elbeszélnek egymás mellett.

A válságok kronológiája

Ma még csak találgatni lehet, hogy az első csecsen háború 1994. évi kirobbanása, 1995-1996-os eldurvulása, az ezzel párhuzamosan folyó amerikai elnökválasztási kampány, ezek együttesen vagy külön-külön miként járultak hozzá azon a feltételek létrejöttéhez, amelyek között döntés született a NATO bővítés első körét.

A csecsen háború kudarca, az orosz elnökhöz közel álló politikai erők súlyos veresége két egymást követő választáson 1993 és 1995 decemberében, az előbb romló, majd később stagnáló gazdasági helyzet megrendítették az orosz végrehajtó hatalom pozícióit. Ezzel egyidejűleg 1996-1997-ben nyilvánvalóvá vált, hogy a NATO, nem utolsósorban a kelet-európai származású, 1997-ben pozícióba került M. Albright amerikai külügyminiszter asszony erőfeszítéseinek köszönhetően, kelet-európai országokat fog meghívni tagjai sorába.

Az orosz vezetés minden lehetséges fórumon tiltakozott, a belpolitikában külpolitikai érveket, a diplomáciai arénában pedig belpolitikai nehézségeit hangsúlyozta. A NATO-bővítés kapcsán értékelésünk szerint olyan salamoni megoldás született, amely utólag inkább a NATO taktika sikereként értékelhető. Bár a NATO-bővítés nem maradt el, azonban mindössze három országra korlátozódott (holott a szélesebb körű bővítés sem került volna többbe), továbbá még a három visegrádi ország 1997. júliusi meghívását megelőzően a NATO és Oroszország képviselői 1997 májusában „NATO-orosz alapszerződés kölcsönkapcsolatokról, együttműködésről és a biztonságról” címmel tulajdonképpen katonapolitikai szerződést kötöttek.

A szerződés, amely szabályozta a kétoldalú politikai és katonai kapcsolatok valamenyny fontosság kérdését a következő fejezeteket tartalmazta:

- I. Elvek
- II. Konzultációs és együttműködési mechanizmus, NATO-Oroszország Közös Állandó Tanács
- III. Konzultációs és együttműködési területek
- IV. Katonapolitikai kérdések

A szerződés fogadtatása nem volt egyértelmű, az „orosz medve” kiszámíthatatlanságától tartók megnyugodtak, de a kritikusok valószínűleg joggal mutattak rá a szöveg olyan elmentmondásaira, mint például: ha egy NATO országnak valami problémája támad Oroszor-

szággal, akkor először ahhoz a Közös Tanácshoz kell fordulni, amelynek Oroszország is tagja.

A szerződés részleteinek ismertetésétől eltekintünk, mivel a válságos időszakok lezárultával, a felek között 2002 májusában tulajdonképpen kiegészítő megállapodás jött létre, amely újraszabályozta a fontosabb kérdéseket. Ennek részleteivel a következő fejezetben foglalkozunk.

A **balkáni háborúk** rendkívül érzékenyen érintették Oroszországot. Az orosz közvélemény szemében a Balkán, s ezen belül Szerbia valószínűleg még a cári időszak „hagyatékaként” helytel-közzel orosz érdekszférának számított, s sem a hatalmi elit, sem pedig – a közvélemény-kutatások adatai alapján – az állampolgárok többsége sem tudta elfogadni azt, hogy a rendezésre Oroszországnak csekély befolyása van, s fő szövetségese Szerbia így vagy úgy a képzeletbeli vádlottak padjára kerül.

A békepartnerségi program első konkrét üdvös hatása éppen a boszniai háború időszakában mutatkozott meg, amikor is az orosz erők 1995-től részt vesznek a boszniai békefenntartásban.

A koszovói helyzet eszkalálódása, majd a milosevicsi Jugoszlávia 1999 tavaszi bombázása kiélezte a helyzetet a két fél között. Oroszország válaszul a NATO akcióira 1999-ben felfüggesztette részvételét az Állandó Tanács munkájában, de néhány hónappal később késznek mutatkozott a békefenntartásban való részvételre. A Koszovóba érkező erők azonban nem kis meglepetést és rémületet okozva elfoglalták Pristina repülőterét, a NATO azonban erre az egyáltalán nem baráti akcióra higgadt, visszafogott, egyben hatékony választ adott: lehetlenné tette az orosz egységek ellátását, rákényszerítve ezzel az orosz felet egy mindkét fél számára elfogadható kompromisszumos megoldás elfogadására.

A balkáni válság enyhüléséhez majd megoldásához több esemény egybeesésére is szükség volt: a Borisz Jelcint váltó Putyin elnök még elődjénél is szorosabb kapcsolatot épített ki a német vezetéssel, némi orosz asszisztenciával megbukott Milosevics jugoszláv elnök, s végül 2001. szeptember 11. véglegesen meggyőzte a feleket arról, hogy a nemzetközi terrorizmus valóban közös ellenség. Nem tekinthető véletlennek, hogy alig több mint fél évvel a New York-i merényletet követően a felek 2002 májusában aláírták a fent említett szerződést, amely a jelek szerint valóban lehetővé tette a konkrét együttműködés fejlődését.

S végül talán érdemes megemlíteni az **EU-bővítés** kapcsán kibontakozó nézeteltérést is. Ez ugyan közvetlenül nem érintette a NATO-t, de az energiahordozók stratégiai fontossága folytán bizonyára nem a NATO ellenében oldódott meg. Hosszas, s nem mindig udvarias vitát

követően, az EU-bővítést megelőzően alig négy nappal az EU és Oroszország képviselői egy olyan megállapodást írtak alá, amely lehetővé tette a PCA szerződés új tagokra történő kiterjesztését.

Ez a megállapodás két stratégiai aspektust érintő kérdést is szabályozott:

- a Kalinyingráddal kapcsolatos tranzit előírásait,
- a hosszú távú orosz gázszállításokra vonatkozó szerződések ügyét.

Ennek megfelelően a korábbi orosz félelmekkel ellentétben nem kell módosítani azokat a 10-15 éves gázszállítási szerződéseket, amelyek az orosz fél, illetve a nyugati vevők „biztonságérzetét” érintik.

Fentieket összegezve tehát megállapítható, hogy bár a felek között számos kérdésben állandó nézetkülönbség áll fenn, több esetben pedig látszatra már-már kenyértörésre került sor, végeredményben a válságok kompromisszummal végződtek, s ez megnyitotta az utat az eddigieknél hatékonyabb együttműködés előtt – erről lesz szó a következő fejezetben.

4. Új időszámítás a kapcsolatokban

A válságos időszakok lezárultával, az oroszországi belpolitikai helyzet viszonylagos megszilárdulását követően megnőtt az elvi lehetőség arra, hogy a NATO-orosz kapcsolatok az addigiaknál magasabb szintre emelkedjenek. (Az 1992-2005. közötti időszak tapasztalatai egyértelműen jelzik, hogy Oroszország esetében szinte nincs egyetlen olyan tényező sem, amely ne függne rendkívül erőteljesen a belpolitikai stabilitástól: így például nyilvánvaló összefüggés tapasztalható a belpolitikai stabilitás és a gazdasági helyzet, a belpolitikai stabilitás és a FÁK államokkal fenntartott kapcsolatok kiegyensúlyozottsága stb. között.)

A fentiekén túl még két további igen fontos körülmény is arra ösztönözte a feleket, hogy a korábbinál intenzívebben és hatékonyabban keressék az együttműködés új formáit. A Kurszk atomtengeralattjáró 2000 szeptemberi katasztrófája rádöbbsentette az orosz elnököt arra, hogy ha csak saját erőire támaszkodik, akkor válsághelyzetekben szinte bizonyos, hogy kudarcra van ítélve, míg az amerikai vezetés számára a 2001. szeptember 11-i merénylet tette nyilvánvalóvá azt a tényt, hogy hiába múlt el a hidegháború, az USA sem sérthetetlen, s vannak olyan globális célok, amelyek elérése érdekében nem mondhat le az Oroszországgal való szoros együttműködésről.

Éppen ezért nem tekinthető véletlennek, hogy a NATO és Oroszország 2002. május 28-án közös közleményt tettek közzé, amely a hangzatos Új Minőség nevet viseli. Bár a szöveg hivatkozik az 1997. évi Alapszerződésre, illetve az együttműködés addigi eredményeire, s valóban a korábbi közös erőfeszítések folytatásának tekinthető, értékelésünk szerint helyesebb lenne „új kezdetről” beszélni.

Bár természetesen minden eddigi NATO-orosz közös okmány tartalmazott kompromisszumos elemeket, azonban ez a Nyilatkozat abban különbözik elődeitől, hogy a közösen elhatározott elvek és célkitűzések az elmúlt másfél évtized során talán először teszik lehetővé azt, hogy valóban érdemi és konkrét előrelépés történjen a felek között.

A NATO álláspontját tükröző lényeges elvi megállapításnak, célkitűzésnek tekinthetők az alábbiak.

- Az újonnan létrehozott NATO-Oroszország Tanácsban az elnöki tisztséget a NATO főtitkára tölti be.
- A demokrácia és a biztonság, mint meghatározó elvek külön nevesítésre kerültek.
- Az okmány által előirányzott és azóta is megtartásra kerülő rendszeres találkozók a protokolláris szintről az érdemi párbeszéd irányába mozdultak el.
- Az addigi kétoldalú 16+1-es formulát a két egyenlő fél (NATO és Oroszország) meghatározás váltotta fel.

Amint az közismert, a Szovjetunió évtizedeken keresztül sem a NATO-t, sem az Európai Gazdasági Közösségeket nem volt hajlandó önálló entitásként elfogadni, s közel egy évtizedig Oroszország is inkább a kétoldalú viszony erősítésére helyezte a hangsúlyt, bár persze közben már elismerte mindkét szervezetet önálló tárgyaló félként.

Oroszország szintén fontos eredményeket könyvelhetett el.

- Az okmányban az EBESZ viszonylag hangsúlyosan szerepel, ami azért lényeges, mivel így az orosz belpolitikában a NATO-val való együttműködés bizonyos mértékig összekapcsolható az EBESZ-el. (Emlékeztetőül: az orosz vezetés a 90-es évek első felében a NATO-bővítés helyett az EBESZ megerősítését ajánlotta alternatívaként nyugati partnereinek.)
- A kétoldalú kapcsolatokban a rendszeres és magas szintű találkozók fontos szerepet játszanak. A külügyminiszterek és a védelmi miniszterek évente kétszer találkoznak, az egyes országok haderőinek vezérkari főnökei „minimum kétszer” tartanak megbeszélést, a NATO-Orosz Tanács munkáját Előkészítő Bizottság támogatja stb.

A politikai kapcsolattartás szintjét illetően orosz részről kompromisszum-készség is megnyilvánult, mivel a megfogalmazás szerint az állam- és kormányfők „szükség esetén” találkoznak.

- A NATO-Orosz Tanács döntéseit konszenzussal hozza meg, azaz az orosz félnek adott esetben elegendő valamely kérdés vonatkozásában egy NATO tagállamot maga mellé állítani, s máris elkerülhető a számára kedvezőtlen kimenet. (Gondoljunk a görög-török viszályra, a jelzett forgatókönyv válsághelyzet esetén egyáltalán nem lehetetlen.)
- A Tanács, illetve annak bizottságai a megfelelő NATO bizottságok anyagi-technikai bázisára támaszkodhatnak, ez pénzügyi szempontból mindenképpen előnyös az orosz fél számára.

A **prioritással bíró területek** meghatározása során szintén érvényesült az elfogadható kompromisszumok elve, s ma már elmondható, hogy az együttműködés valóban a nyilatkozatban megfogalmazott keretek között zajlik. Értékelésünk szerint azonban a nyilatkozatban kijelölt együttműködési területek vonatkozásában megfigyelhető némi eltérés. Az alábbiakban az együttműködés területeit olyan csoportosításban mutatjuk be, amely véleményünk szerint hűen tükrözi az elért előrehaladást.

Az **új veszélyek, kihívások** közül a terrorizmus elleni harc egyformán fontos mindkét fél számára. Ezen a területén a felek kiterjedt és sokrétű összehangolt tevékenységet valósítanak meg, amely mind a klasszikus terrorizmussal kapcsolatos információk cseréjére, mind a NATO tagállamok, illetve Oroszország hadseregét veszélyeztető fenyegetésekre, mind pedig a különböző térségekben diszlokált békefenntartókra kiterjed. A felek a világ számos pontján aktívan együttműködnek, külön kiemelés érdemel az az állandó információcsere, amely a NATO, illetve Oroszország kiterjedt és hatékony hírszerző bázisát alkalmazza.

A NATO és Oroszország aktívan együttműködik a tömegpusztító fegyverek további elterjedését megakadályozni hivatott tevékenységben. Külön kiemelés érdemel a harcászati rakétavédelem terén folytatott együttműködés, amely kiváló példáját szolgáltatja annak, hogy a közösen felismert veszély milyen alkotó potenciálokat képes felszabadítani: mind a NATO, mind Oroszország láthatóan tisztában van azzal a veszéllyel, amit az a körülmény idézhet elő, hogy ilyen rakéták terroristák kezébe kerülnek.

A Légtéri Együttműködési Kezdeményezés szintén a terrorizmus elleni harc részét képezi, mivel szeptember 11-e bizonyította annak veszélyét, hogy terroristák miként képesek polgári légiközlekedési eszközöket saját céljaikra felhasználni.

A **békefenntartó-béketeremtő tevékenység** amilyen fontos, olyan kényes területe a két fél együttműködésének. Ebben a szférában mintegy ötvöződnak a politikai és katonai szempontok, nyilvánvalóvá válnak a felek eltérő érdekei és preferenciái, ugyanakkor nem maradhat rejtve a felek pillanatnyi lehetőségei közötti nem csekély eltérés sem.

A balkáni háborúk valamennyi szempontra kiváló példával szolgáltak.

- Oroszország a konfliktus során politikailag végig követő pozícióban volt, a kezdeményezések az USA-tól, a NATO-tól, az EU-tól, a térség országaitól stb. eredtek.
- A NATO számára a stabilitás, prosperitás, demokrácia, nemzetiségi konfliktusok kezelése, míg az orosz vezetés számára – elsősorban belpolitikai okokból – a nagyhatalmi státusz bizonyítása volt a meghatározó. Természetesen Oroszország is osztja és osztotta az előzőekben felsorolt általános értékeket, de emellett Szerbia támogatása jobban kommunikálható volt belföldön.
- Bár az orosz csapatok névleg önállóan tevékenykedtek, a NATO hadseregek nélkül mozdulni sem tudtak, egy egyszerű átdiszlokálás vagy bármilyen más logisztikai feladat meghaladta lehetőségeiket.
- Az orosz békefenntartók csapatok több mint nyolc évig jelen voltak a régióban, s a korábbi konfliktusokat némiképp feledve ma mindkét fél elsősorban azt hangsúlyozza, hogy a Balkán kiváló terep volt számukra a közös fellépés részelemeinek elsajátítására.

A balkáni békefenntartás egyben semmivel sem helyettesíthető kísérleti terep is volt, amely egyben a kapcsolatok „hőfokát” is hűen mutatta. Amikor a felek között nagyobb volt az egyetértés, akkor a vitás kérdésekre könnyebben találtak megoldást (boszniai háború, Kozirjev külügyminiszter időszaka), amikor feszültté vált a viszony (orosz csapatok Pristina repülőterén), a NATO habozás nélkül kemény ellenlépéseket tett, bizonyítva „ki az úr a háznál” (megszűnt a repülőteret elfoglaló csapatok ellátása).

A **hadseregek közötti együttműködés** az egyik legérzékenyebb, ugyanakkor leglátványosabb területe a két fél kapcsolatainak. Jól nyomon követhető, hogy a – különösen orosz viszonylatban – „önálló életet élő” különböző haderőnemek mennyire eltérően viszonyulnak az együttműködés tartalmához és mélységéhez. Így például a haditengerészeti erők közötti kooperáció kifejezetten konstruktív, széleskörű és gyors ütemben fejlődik. Kisebb hadgyakorlatoktól kezdve, különféle mentőakciók előkészítéséig, az információcserén át rendkívül szé-

les a közös érdeklődésre számot tartó területek spektruma. Az orosz bűvár-tengeralattjáró néhány héttel ezelőtti kimentése jó példát szolgáltat a sikeres közös akciókra.

Szintén van fogadókészség orosz oldalról a NATO haderőreformmal kapcsolatos tapasztalatainak átvételére. Széles körű konzultációk folynak ezen a területen, továbbá számos pályázati lehetőség is nyitva áll az orosz érintettek előtt a gyakran fájdalmas reformlépések megtervezését, végrehajtását, a körülmények alakítását, a problémakör kezelését illetően. Oroszország számára a NATO tapasztalatai rendkívül hasznosak: a közös tevékenység az új körülmények közötti tervező munka módszereinek megismerésétől a pénzügyi, humán, anyagi-technikai erőforrások felhasználásán át a hadseregből kikerülő hivatásos állomány átképzéséig, polgári életbe történő beilleszkedéséig terjed.

A hadászati erők együttműködése terén – jelen sorok szerzője szerint érthető módon – a felek nem jutottak ilyen messzire. Már az is komoly eredménynek tekinthető, hogy sikerült egységesíteni a terminológiát, s ezzel kapcsolatban egy olyan szótárat megalkotni, amely segítségével az egyes fogalmak mindenki számára érthető és egyértelmű módon definiálhatók.

Az egymásra utaltság kiváló példáját szolgáltatja **katasztrófa védelem** terén történő kooperáció. A felek kölcsönösen jóváhagyott tervekkel rendelkeznek olyan természeti csapások esetén történő fellépésre, mint például földrengések vagy árvizek. A konkrét segítségnyújtásnál talán még nagyobb annak a jelentősége, hogy orosz javaslatra már 1998 óta működik egy Euro-Atlanti Katasztrófa Elhárító Központ, amely az adott terület tevékenységének elméleti megalapozásáért is felelős.

A katasztrófa védelem mindkét fél számára kiváló lehetőségeket kínál: Oroszország alkalmazni tudja kihasználatlan logisztikai-infrastrukturális potenciáljának egy részét (pl. orosz óriás repülőgépek juttatnak el NATO szállítmányokat katasztrófa sújtotta régiókba, konzervált tábori kórházak értékesíthetők piaci körülmények között stb.), míg a NATO tagállamok biztonságérzete jelentősen nő, hiszen a konkrét hasznon túl a katonai és a civil szféra közötti együttműködés a demilitarizáció fontos eleme Oroszországban is.

A tudományos és a környezetvédelmi együttműködés három – mindkét fél számára lényeges - területre terjed ki:

- Plazma fizika
- Biotechnológia
- Természeti és ipari katasztrófák előrejelzése.

A közös munka jelentőségét hangsúlyozza az a viszonylag ritkán emlegetett tény, hogy Oroszország az USA mellett az egyetlen ország a világon, ahol – minden baj és nehézség ellenére – változatlanul minden meghatározó területen komoly alapkutatások folynak, ezért a NATO szerepvállalása számottevő tudományos eredményt is hozhat a közösség számára. Éppen ezért nem tekinthető véletlennek, hogy NATO az orosz tudósok integrációját számos komoly ösztöndíjjal is segíti.

Az adott terület közvetlenül kapcsolódik a terrorizmus elleni közös harchoz, valamint a katasztrófavédelmi együttműködéshez, mivel több olyan kutatási projekt is az előkészítés, illetve a megvalósítás fázisában van, amely éppen a tudomány eszközeinek felhasználásával kívánja megadni a válaszokat az új kihívásokra.

Bár a **bizalomerősítés** nem tartozik a szorosan vett együttműködési területek közé, mégis külön kell szólnunk róla, mivel a sok évtizedes szembenállás miatt jelentőségét nem lehet túlértékelni. A különböző NATO-orosz megállapodásoknak köszönhetően a feleknek lehetőségük nyílt képviseltek nyitására Brüsszelben, illetve Moszkvában. Amíg Oroszország egy ún. Missziót tart fenn a NATO székhelyén, addig a NATO számos állami és civil, de a NATO által szponzorált szervezetet tart fenn Oroszországban, ezek közül a fontosabbak a következők:

- NATO Információs Iroda

A 2001 februárjától működő Iroda tulajdonképpen nagykövetséggént funkcionál, feladatai közé tartozik a hivatalos és társadalmi kapcsolatok ápolása, a NATO-ról szóló információk terítése, a média kezelése, szemináriumok, konferenciák szponzorálása stb., tulajdonképpen a protokoll mellett a NATO elfogadtatása az orosz társadalommal.

- NATO Katonai Összekötő Misszió

A Misszió 2002 májusa óta működik, feladata a katonai együttműködés napi feladatainak menedzselése, amibe a közös programok szervezésétől a vízum ügyintézésig rendkívül sok funkció belefér.

- NATO-Orosz Információs, Tanácsadó és Tréning Központ

A 2002 márciusa óta a Moszkvai Gazdasági, Statisztikai és Informatikai Tudományok Egyetemének bázisán működő központ az Orosz Hadsereg reformját segíti. Mára a Központ részlegeket hozott létre Szentpéterváron. Jaroszlávban, Permben, Csitában, Kalinyingrádban és Rosztovban is.

A fent ismertetett „nagy és magasztos elvek”, a politikai csatározásokkal tűzdelt nemzetközi együttműködés és a kötelező protokoll mellett a felek napi közös tevékenysége is rendkívül felerősödött. 2004-ben 85, míg 2005-ben több mint 100 közös programot bonyolítottak, illetve bonyolítanak le.

A 2005. évi események közül példaként következzenek néhány felsorolása.

- Szeminárium Moszkvában, február
Téma: Perspektivikus kutatások, kultúra és biztonság
- A NATO Központ meglátogatása Brüsszelben, február
Résztevők: Politikai Kutatások Iskolája, Moszkva
- Konferencia Szentpéterváron, február
Téma: Oroszország és a NATO, a viszony új dinamikája
- Kerekasztal Szentpéterváron, február
Téma: Biztonsági együttműködés a Balti-tenger térségében
- A NATO Központ meglátogatása Brüsszelben, április
Résztevők: orosz integrációs és biztonsági szakértők
- Szeminárium Moszkvában, április
Téma: Közlekedés biztonság
- Szeminárium Novoszibirszkben, április
Téma: A NATO szerepe a modern világban
- A NATO Központ meglátogatása Brüsszelben, május
Résztevők: OF KüM fiatal munkatársai
- Konferencia Kalinyingrádban, szeptember
Téma: A regionális biztonság megteremtése
- Ifjúsági szimpózium Habarovszkban, október
Téma: Stabilitás és biztonság az Ázsiai-Csendes Óceán-i térségben
- A NATO Központ meglátogatása Brüsszelben, október
Résztevők: OF HM Sajtóközpont munkatársai
- Szimpózium Pjatyigorszkban, október
Téma: Biztonsági problémák Észak-Kaukázusban

Az elmúlt három-négy év eseményeit értékelve tehát megállapítható, hogy a NATO-orosz együttműködés valamennyi aspektusa erőteljesen fejlődik. Bár a kölcsönös bizalmatlan-

ság nyilvánvalóan nem múlt el teljesen, a felek tudatában vannak annak, hogy együttműködésre vannak ítélve. Ehhez szilárd és politikailag vállalható keret-megállapodásokra, megfelelő fizikai és szellemi infrastruktúrára, valamint a még meglévő fenntartásokat oldó, viszonylag sok, különböző szférából és háttérrel rendelkező résztvevőt megmozgató eseményre van szükség. Értékelésünk szerint jelenleg ebben az irányban haladnak a dolgok.

Következtetések, az együttműködés távlatai

Az elmúlt másfél évtized alatt a NATO és Oroszország együttműködése kisebb-nagyobb visszaesésekkel, válságokkal, félreértésekkel és problémákkal terhelten, de összességében számottevően fejlődött. Azt követően, hogy Oroszország 1991-ben csatlakozott a Észak-Atlanti Együttműködési Tanácshoz a kapcsolatok új dimenziót nyertek, s alig néhány év alatt az esetenkénti, nagyrészt protokoll jellegű megbeszélések helyét szilárd alapokon nyugvó, részletesen kidolgozott egyezményekre támaszkodó, konkrét cselekvési programot megvalósító szoros együttműködés váltotta fel.

A független Oroszország létrejöttét követően alig több mint két esztendővel, meglehetősen kiélezett belpolitikai helyzetben csatlakozott a NATO Békepartnerségi Programjához, majd ezt követően már erre támaszkodva megkezdődtek egy alapszerződés jellegű megállapodás előkészítő munkálatai. Már a 90-es évek első felében nyilvánvaló volt, hogy Oroszország gazdasági téren sokkal erősebben fog kötődni az Európai Unióhoz és az Egyesült Államokhoz, mint például a többi szovjet utódállamhoz, a távol-keleti régióhoz vagy a korábbi szovjet érdekszféra területeihez a világban. Ez egyben determinálta a NATO-hoz fűződő kapcsolatokat is. Az orosz vezetés, függetlenül a belpolitikai helyzet alakulásától a NATO-t kiemelt politikai partnerének tekintette, s a kapcsolatokat kellő óvatossággal, illetve a nagyhatalmi státusz látszatának fenntartására ügyelve igyekezett fejleszteni.

A válságok szinte természetes módon követték egymást, hol a balkáni háború különböző felvonásai, hol a NATO bővítés körei, hol pedig a csecsen háború szolgáltatott okot a viszony lehűlésére, a kapcsolatok időszakos megmerevedésére. A 90-es évek második felében azonban, de különösen 2001. szeptember 11. után nyilvánvalóvá vált, hogy a biztonság megerősítése Európában, illetve a világban olyan kollektív erőfeszítéseket igényel, amelyek nem nélkülözhetik egyik fél részvételét sem.

Ennek a felismerésnek a jegyében született meg 2002 májusában az az óvatosan Közös Nyilatkozatnak nevezett okmány, amely tulajdonképpen az 1997-ben elfogadott Alapszerződés helyébe lépett. A Nyilatkozat tételesen felsorolja mindazon területeket, amelyek esetében a felek közösen kívánnak fellépni: terrorizmus elleni harc, válságkezelés, atomfegyverek elterjedésének megakadályozása, bizalom erősítés, haderők közötti együttműködés, új kihívásokra adandó válaszok stb.

Az elmúlt három év eseményei egyértelműen bizonyították, hogy a 2002-ben megteremtett keretek valóban alkalmasak a kapcsolatok hatékony fejlesztésére. Az elmúlt időszak-

ban nemcsak a külügyminiszteri, hadügyminiszteri és vezérkarfőnöki találkozók váltak rendszeressé, hanem az előzőekben megjelölt szférák döntő többségében – igaz változó aktivitással és hatékonysággal – a felek igyekeznek „aprópénzre váltani” a nyilatkozat magasztos elveit.

Értékelésünk szerint az elmúlt évek legnagyobb eredményének a kölcsönös bizalom-erősítés terén elért eredmények tekinthetők. Ma már Moszkvában, illetve szerte Oroszországban számos olyan NATO által fenntartott és/vagy szponzorált szervezet működik, amely napi segítséget nyújt az orosz társadalom feszítő problémáinak megoldásához. Ebbe a körbe a regionális válságok kezelésétől, a hadseregreform következtében leszerelő hivatásos állomány átképzéséig sok minden olyan dolog beletartozik, amelyről az orosz sajtó nagy része még tíz évvel ezelőtt is azt írta volna, hogy az nem más, mint kémtevékenység leplezése.

Ez egyben meghatározza a következő időszak perspektíváit is. Az európai és amerikai kapcsolatokat prioritással kezelő Oroszország számára, illetve az Oroszországot mindig is kiemelt partnerként deklaráló NATO (és EU) számára a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésének nincs alternatívája. A felek az eddigieknél szorosabb együttműködésre ítéltettek.

Értékelésünk szerint a közeljövőben ez a folyamat valószínűsíthetően tovább fog erősödni. Amennyiben beigazolódik a mértékadó nyugati elemzők várakozása, s 2008-ban Putyin elnök, ígéretéhez híven, a hatályos alkotmánynak megfelelően távozik a hatalomból, úgy ez még a ma kétkedők számára is bizonyítékot szolgáltathat arra, hogy Oroszország továbbhalad a piacgazdaság és a demokrácia útján, s mint ilyen a NATO-nak nemcsak érdemes, hanem elengedhetetlenül szükséges is szorosabbra fűznie a kapcsolatokat.

IRODALOMJEGYZÉK

1. NATO Handbook,
Brussels, 1995., NATO Office of Information and Press
2. Henry Kissinger: Diplomácia
Budapest, 1998., Panem-Grafo Kiadó
3. Réthi Sándor: Gazdasági transzformáció Oroszországban
Debrecen, 2003, Doktori értekezés
4. NATO-OF Alapszerződés
www.nato.int
5. NATO-OF Állam és Kormányfői Deklaráció (NATO-OF Viszony: Új Minőség)
www.nato.int
6. NATO-Russia Forging Deeper Relations
www.nato.int
7. Interview with Major General Peter Williams
www.nato.int
8. Military Representatives meet in Moscow
www.nato.int
9. Statement, Meeting of the NATO-Russia Council at the level of Ministers of Defence
www.nato.int
10. Raszszirenyije NATO Rosszii ne grozit
Rodnaja Gazeta, 2005. június 17., 10. old.
11. Speech by the Minister of Defence of the Russian Federation
www.mil.ru
12. Kalendar predsztójascsih meroprijatii
www.nato.int
13. NATO-Russia Joint Scientific and Technological Cooperation
www.nsc.ru
14. NATO-Russia: Na putyi v XXI. vek
www.milparade.udm.ru

A Külügyminisztérium támogatásával,
a Geopolitikai Tanács Közhasznú Alapítvány megbízásából készült.
2006. január

Készült: 125 példányban
A kiadásért felel: Dr. Pintér István
Szerkesztési munkák: PR Stúdió May
Nyomdai munkák: CPD Copy Kft.

